

AZ ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR 317. SZ. KÖZÉP- KORI KÓDEXÉRŐL.

Ez a kézirat úgy tartalmáért, mint történetéért egyaránt érdekes maradványa a renaissance-kori magyar könyvészetnek, diplomatikának, de legfőképen alkotmánytörténetnek. Ép ezen utóbbiért foglalkozunk vele e helyütt is. Itt maradt fenn ugyanis a XV. században Magyarországon használt kétféle koronázási szabályzat egyike, az eddig nem ismert, akkor nemzetinek tekintett, voltaképen azonban német ordó, melyhez a XV. századi magyar koronázások túlnyomó részén kívül a Szent Istváné is igazodott.

A kódex meghatározásához mindenekelőtt a széljegyzeteket kell átvizsgáljunk. Ezek több kéz művei s általán két csoportra oszthatók. Nagyobb részük egy kéz írása, a kisebb — egymáshoz meglehetősen közel álló, de az elsőtől élesen elhatárolt — kb. húsz kézé. Az első kéz a XV. század második feléből való magyarországi kurzív írással, a többi részben oklevél, részben a codex missale írásának a kurzív írás méreteihez kicsinyített formájával ír. Csak az elsőre van szükségünk: nemcsak mert ez írta a jegyzetek túlnyomó részét, az összes hosszabb, több mondatra is kiterjedő betoldásokat — így a codex utolsó lapján a két hasábnyi, nem kódex-, hanem oklevélírással írt temetőszentelést, a 141vo lapon a tartalomjegyzéket és valószínűleg a 132vo lap *in dedicatione ecclesie*-jét is —, hanem mert ugyane kéz műve a hátsó bekötési táblára ragasztott lap oklevélmásolatai is. Ezek: egy teljes bíborosi búcsúengedélyező oklevél: Amicus Agnifilus aquilai püspök, szent Balbinai¹ bíboros-, és Oliverius CARAFFA, nápolyi érsek, szent Marcellus és Péteri bíborostól a kuesdi vagy kwesdi Szűz Máriáról nevezett plébánia egyház számára (Róma, 1470. I. 9., 3. indictio,

¹ A kódex szerint, tévesen, szent *Sabinai*, v. ö. EUBEL, *Hierarchia catholica*, II. 15. l.

II. PÁL pápa uralkodásának 6. évében), melyet az esztergomi érsek helynöke: Mihály milkói püspök már 13 nappal kiadatása után megerősít és kibővít. Címül a másoló a «Gloriosissime virginis» felírást adta ez oklevélnek. Lemásolja ezenkívül az oklevél szép Mária-arengáját mégegyszer (Arenga beate Virginis címmel), egy másik arengát valamely szentről s egy harmadikat a szent kereszt-ről. (Alicuius sancti, Sancte crucis). Ezek tehát arenga-minták, melyeket valamely kancellária alkalmazottja írhatott össze magának, egy olyan kancelláriáé, mely sűrűn ad ki okleveleket egyháznak. Mintául, legalább is az esztergomi megerősítésű bíborosi oklevél esetében, valódi oklevelek szolgálhattak.

Nem tarthatjuk véletlennek, hogy az egyetlen teljesen közölt oklevél e minták közül részben esztergomi kiadvány. Aki ez arengát írta, az esztergomi érseki kancelláriában működhetett, abból pedig, hogy ugyane kéz átjavítgatta, tartalomjegyzékkel ellátta s talán meg is toldotta a szertartáskönyvet, arra következtetünk, hogy ezt Esztergomban tényleg használták is.

Talán Mihály püspök sem csak a búcsúmege erősítéssel került összefüggésbe kódexünkkel. Ismeretes, hogy MÁTYÁS király rendeletére az esztergomi missalet és breviariumot ő nyomatta ki. Az orsz. Széchényi-könyvtár egy másik (Cod. Lat. Med. Aevi 359.) esztergomi misekönyvkézirata pedig egyenest az ő tulajdonát képezte: ¹ végrendeletében rendelkezik róla. Lehet, hogy a ceremoniale is az övé volt, vagy talán az ő kezdesére készült. Hiszen Mihály püspök az egyházi szertartásokat is reformálta. (V. ö. Ordinarius

¹ V. ö. a M. N. Múzeum orsz. Széchényi-könyvtárának történeti és irod.-tört. kiállítása. II. kiad. 12 l., 24. sz. Iste liber missalis est legatus altari sanctorum Fabiani et Sebastiani martyrum per reuerendissimum dominum *Michaelem* Episcopum Milkouiensem etc. Obijt Idem dominus Milkouiensis In festo sanctorum Abdon et Sennen martyrum: jul. 30. 1501. (u. o. 7. l.) SZUHAI István váci püspök és esztergomi vicarius tehát, aki Esztergomnak a törököktől való visszavétele után ezt a missalet megtalálta, nem ok nélkül címezte meg Missale Strigoniense-nek. (Címlap). Hogy PÁLÓCZI György esztergomi érsek (1423. XI. 18. — 1439. GAMS, Series episcoporum 380 l., 1423. XI. 10. — 1439. EUBEL, i. m. I. 490. l.), kinek neve egykorú írással a címlap felső szélére van írva (G. de Palocz arep. Stig.), milyen összefüggésben van a kódex-szel, nem tudom; neve csak korhatározóul szolgálhat: a missale még Zsigmondkori.

Strigoniensis. 1505. Velence, tehát Mihály halála utánról 3. l.: KNAUZ, a Magyar Sion 1867. évf. 10. k. l.)

A 317. sz. kódex nemcsak oklevélmásolatokkal függ össze Esztergommal. Esztergomra mutat a szertartáskönyv tartalma és jellege is. Mindenesetre kétségtelen, hogy magyarországi egyház számára készült: a litániákban szent ISTVÁN király, szent IMRE (ste *Hernice* = Henrice) és szent LÁSZLÓ közbenjárását is kéri a többi hitvalló közt. (6. és 34. ll.) A közölt szertartások pedig nagyobb részben olyanok, melyeket legalább is csak püspök végezhet. (Papszentelés, püspökszentelés, apát, apátnő és apáca felszentelése stb.) Egy helyütt egyenes hivatkozás történik valamely érsekre: a pontifex-ért mondott imában a *pontifex*-et kijavítja *archiepiscopus*-szá. (6. l.) Végül pedig van egy szertartás, mely Magyarországon az esztergomi érsek privilegiuma: a király koronázása.

Fentiek alapján úgy véljük, hogy a ceremoniale esztergomi jellege kétségtelen. Kétségtelennek tartjuk azt is, hogy a benne közölt koronázási ordó a XV. századi magyar koronázások nagyobbik részének a leíró kútfőkből megállapítható menetéhez a szöveget szolgáltatva. Hiszen már a codex ismerete előtt rámutattunk arra, hogy a XV. században a német típust is követik (Századok 1917, 26. l.), sőt — hozzátehetjük — ezt nemzetinek tekintik, szemben a XV. században szintén felhasznált, később a Pontificale Romanumban kanonizált típussal. Már pedig a kódex ordója a német formula. Másfelől ez a tény megint visszamutat Esztergomra.

Így hát a kódex karaktere, azt individuálisan meghatározó széljegyzetei, tartalmában főleg a koronázási ordó, mind összhangzanak abban, hogy a pontificale Esztergomban s a koronázásnak benne foglalt formulája Magyarországon a XV. században tényleg használatban volt.

Emellett a tárgyalt szertartáskönyvvel s az említett misekönyvvel is bővül ismeretünk a XV. századi magyar kulturáról, mindenekelőtt a primási udvar szellemi életéről és könyvészetéről, míg Mihály milkói püspökben — VITÉZ János vicariusában — egy Mátyáskori könyvbarátot ismerhetünk fel. (Ha a Zsigmondkori PÁLÓCZI Györgyre itt elég támasztékunk nincsen is.)

A 317. sz. kódex az orsz. Széchényi-könyvtár birtokába 1879-ben vétel útján került,¹ EHRENFELD Adolftól. Azelőtt a NÁDASDY grófok betleri könyvtárában volt, mint ezt az első lap kettős címert ábrázoló vörös viaszpecsétje is elárulja. (A férfi címere a NÁDASDYaké, a nőit nem sikerült megállapítanom: kék mezőben középen függélyesen egymás fölött három arany csillag, de valószínűleg TRAUTT Amáliáé, NÁDASDY Ferenc (szül. 1801.) feleségéé, előbb TELEKI grófnée lehetett.) Az ezt megelőző legközelebbi birtokos a kassai minorita konvent, ahova a kódex első bekötési táblájára ragasztott lap egykorú feljegyzése szerint SZÜRTEY Ferenc frater vitte, a *budai könyvtárból*, miután Budát 1686-ban a töröktől visszavették. Ez csakis a királyi könyvtár lehetett. Úgy hisszük, ez a kódex már a törökfoglalás, 1541. előtt is ott volt a budai várban s oda azokkal a könyvekkel került, melyeket Esztergomból a török elől Budán helyeztek biztonságba.

A kódex leírása: 320 mm. magas, 224 mm. széles, a két hasábra osztott egész beírt rész 220 mm. magas, 140 mm. széles, egy hasáb 220 mm. magas, 64 mm. széles, a két hasáb egymástól 9 mm.-re van, a be nem írt bal szél 32, a jobb 60, a felső szél 68, az alsó 31 mm. (37. l.) Pergamenre írva, eredeti barna bőrkötéssel, 140 l.-on, a 133 l.-ig egykorú számozással. Innen nemcsak a számozás szűnik meg, hanem az eredeti szöveg is: a 134. l.-tól kezdve a szöveget új kéz írja, mely az eddigi kerekdedebb missale-írást kissé szögletesebben alkalmazza s különösen feltűnővé teszi a változást azzal, hogy az eddigi neumatípus helyett choralis hangjegyeket rajzol. E második kéz későbbi annál a kéznél, mely az arengákat s a tartalomjegyzéket írta: ez utóbbiban csak az első kéz írta szertartások vannak felsorolva. Talán külön kéznek számíthatjuk azt is, mely a 132vo lap In dedicatione ecclesie-jét XV. sz. v.-i. oklevélírással toldotta hozzá. Talán ugyane kéz írta a 134. l. túli széljegyzeteket is, mely közel áll az arengák írójához. A koronázási ordó utolsó lapján (96vo) csak a balhasáb van beírva, de ennek is 5 utolsó sora s az egész jobb hasáb üresen maradt. A következő 97. és 98. ll.-ra a «Quam dilecta tabernacula...» kezdetű hymnus van írva, egy hasábnak míg a 98vo fele üres. A 107. l.-tól 119 l.-ig a hangjegyek hiá-

¹ V. ö. FRAKNÓI Vilmos: Két magyarországi pontificale. *Magyar Könyvszemle*, 1879. 83. kk. ll.

nyoznak, a 118. l. üres jobb és alsó széle, a 119-nek jobb széle le van vágva, a 124. l.-nak pedig csak bal hasábjá van beírva, a jobb és az alsó margó egy része levágva, a 132.-nek alsó része lépcsőzetesen.

A kódex tartalma:

1. Ordo ad catezizandum infantes.
- 5vo « in sabbato sancto pasce.
- 8vo « ad pueros baptizandos.
9. Ordo quomodo baptizati confirmentur.
10. Benedictio ad clericum faciendum.
- 11vo Incipit ordo de minoribus ordinibus benedicendis.
21. Incipit ordo ad uocandum... episcopum electum.
31. Ordo ad consecrandum locum ecclesie.
- 35vo « ad consecrationem cynterij.
37. « ad consecrandam ecclesiam.
53. Benedictio altaris. (Betoldva.)
67. « vestimentorum sacerdotalium.
74. Reconciliatio violate ecclesie.
- 75vo Ordo ad abbatem faciendum.
78. « ad abbatissam faciendam.
80. Consecratio sacre virginis.
- 84vo De sancto synodo.
- 88vo *Ordo ad benedicendum regem. Quando nouus a clero et a populo sublimatur in regnum.*
95. *Incipit benedictio Regine in ingressu ecclesie.*
97. *Quam dilecta tabernacula...*
99. Ordo minorum fratrum... ad uisitandum infirmum.
- 100vo « ad communicandum infirmum.
101. « commandacionis anime.
- 104vo (Minorita szerzetes temetési szertartása.)
115. Pro omni gradu ecclesie.
120. Summe sacerdos.
- 122vo (Preparacio episcopi ad missam.)
125. Benedicaciones per annum.
133. Incipit ordo ad consecrationem altaris.
140. His peractis missa in eodem altari dicatur.
- 140vo (Temetőszentelés.)
- 141vo Tartalomjegyzék. Az első bekötési táblára ragasztott lapon: Anno 1686 In actuali Insultu quando Buda Fuit recuperata ego Pr. Fr. Franciscus SZÜRTEY tunc temporis portavi ex ipso (így) Bibliotheca Budensi hunc librum ad conuentum Cassoviensem. A hátsó táblán a tárgyalt másolatok.

BARTONIEK EMMA.